

SAUGIOS IR SVEIKOS DARBO VIETOS EUROPOJE. KOKIA PADĖTIS 2023 M.?

© Gordenkoff / Adobe Stock

Griežti darbuotojų saugos ir sveikatos (DSS) teisės aktai ir politika gali padėti sumažinti asmenims ir visuomenei daromą žalą, kurios galima išvengti¹. Nepaisant per pastaruosius tris dešimtmečius ES valstybėse narėse DSS srityje padarytos pažangos, kai kurias sritis vis dar reikia tobulinti. Mažėjantį nelaimingų atsitikimų darbe skaičių atsveria didėjantis psichosocialinių ir emocinių streso veiksnių, turinčių įtakos darbuotojų gerovei, skaičius, o fizinės rizikos ir ergonominės naštos lygis išlieka stabiliai aukštas. Be to, naujų technologijų naudojimas darbe, sektorių kaita ir darbo jėgos pokyčiai, taip pat globalizacija reikalauja platesnių ir išsamesnių DSS priemonių.

Šioje politikos apžvalgoje apibendrinamos ataskaitos „**Darbuotojų sauga ir sveikata Europoje. Padėtis ir tendencijos 2023 m.**“², kurioje nagrinėjami įvairūs rodikliai, tendencijos ir susiję pokyčiai šioje srityje, pagrindinės išvados.

1998–2019 m. nemirtinų nelaimingų atsitikimų darbe atvejų skaičius sumažėjo 58 proc.

Pagerėjimas ir pokyčiai

Pasiekta didelė pažanga įvairiose svarbiose DSS srityse, įskaitant teisės aktus, gaires, instrukcijas, plėtrą ir skaitmeninių pagalbinių priemonių bei valdymo sistemų naudojimą. Taip pat pagerėjo informuotumas apie tam tikroms grupėms kylančią riziką, psichosocialinę riziką ir psichikos sveikatą. Be to, padaryta techninė ir organizacinė pažanga tokiose srityse kaip, pvz., saugos koordinavimo ir įspėjimo sistemos, fizinės rizikos, pvz., triukšmo ir dulkių, mažinimo technologijos, pavojingų cheminių medžiagų tvarkymas, medicininis gydymas, finansinės paskatos ir draudimo įsipareigojimai.

Nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio vidurio ES DSS **teisės aktai** iš esmės modernizuoti ir sukurta DSS rizikos valdymo sistema. Teisės aktai, dėl kurių susitarė valstybės narės, vyriausybės ir socialiniai partneriai, yra išsamūs.

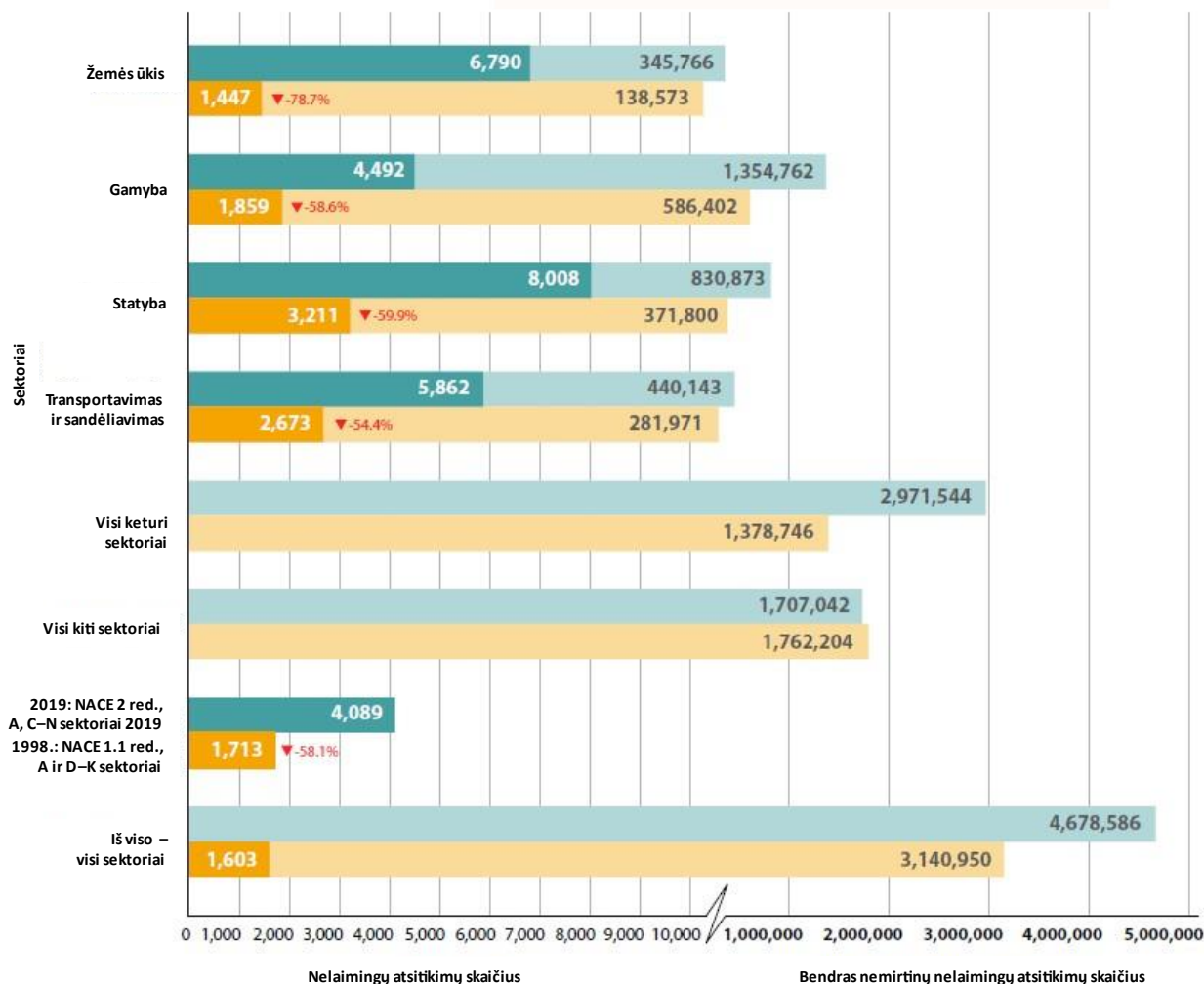
Nelaimingi atsitikimai darbe, įskaitant mirtinus ir nemirtinus nelaimingus atsitikimus darbe ir susijusius su darbu ar kelione į darbą, išlieka svarbiausiu DSS rezultatų rodikliu tiek viešojoje politikoje, tiek apskritai. Nuo

¹ ES kasmet užregistruojama daugiau kaip 3 000 mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe, daugiau kaip 230 000 sunkių nelaimingų atsitikimų darbe ir apie 180 000 mirčių nuo su darbu susijusių ligų.

² EU-OSHA – Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra, Darbuotojų sauga ir sveikata Europoje. Padėtis ir tendencijos 2023 m. Skelbiama adresu: <https://osha.europa.eu/en/publications/occupational-safety-and-health-europe-state-and-trends-2023>

1998 iki 2019 m. nemirtinų nelaimingų atsitikimų darbe skaičius ES lygmeniu sumažėjo 58 proc., o mirtinų nelaimingų atsitikimų per tą patį laikotarpį – 57 proc. Pagrindinės šio mažėjimo priežastys yra geresnė organizacinė, techninė ir medicininė prevencija, taip pat ekonominiai³ ir darbo jėgos pokyčiai. Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į sunkius mirtimi nesibaigiančius nelaimingus atsitikimus, nes jie lemia didelę dalį žmogiškosios ir finansinės naštos⁴.

Bendro nemirtinų nelaimingų atsitikimų darbe skaičiaus ir nelaimingų atsitikimų rodiklio (nelaimingų atsitikimų, tenkančių 100 000 darbuotojų) pokyčiai 1998–2019 m., Eurostatas⁵

■ Nelaimingų atsitikimų skaičius 1998 m. ■ Bendras nemirtinų nelaimingų atsitikimų skaičius 1998 m.
■ Nelaimingų atsitikimų skaičius 2019 m. ■ Bendras nemirtinų nelaimingų atsitikimų skaičius 2019 m.

Oficialiai pripažintų profesinių ligų, kaip sveikatos padarinių (mirties ir susirgimų) dėl poveikio darbo vietoje, rodiklis rodo panašią mažėjimo tendenciją. Prie šio mažėjimo prisidėjo techninės prevencinės priemonės ir darbo jėgos persikėlimas į sektorius, kuriuose yra mažiau „tradicinio“ poveikio⁶.

Per pastaruosius 15 metų labai pasikeitė **darbo jėgos struktūra**. Didėjant dirbančių moterų procentinei daliai (nuo 61,2 proc. 2005 m. iki 67,9 proc. 2019 m.) ir vyresnio amžiaus darbuotojų daliai⁷, organizaciniai ir

³ Keturiuose pagrindiniuose sektoriuose (žemės ūkio, gamybos, statybos ir transporto), kuriuose dirbo šiek tiek mažiau nei 40 proc. darbo jėgos (1998 m. ir 2019 m.), o tai sudaro pagrindinius rodiklius.

⁴ 2019 m. dėl 232 892 nelaimingų atsitikimų darbe darbuotojai buvo nedarbingi ilgiau nei tris mėnesius arba jiems buvo nustatytas nuolatinis neįgalumas, o 3 008 nelaimingi atsitikimai buvo mirtini.

⁵ 1998 m. duomenys: leidinys „Statistics in focus“, tema 3-16/2001: [Eurostatas: nelaimingi atsitikimai darbe ES 1998–1999 m.](#) 2019 m. duomenys: [Eurostatas: nelaimingi atsitikimai darbe pagal lytį ir sunkumą \(NACE 2 red. klasifikacijos veiklos, iš viso\)](#); [nemirtini nelaimingi atsitikimai darbe pagal NACE 2 red. klasifikacijos veiklas ir lytį](#)

⁶ [Eurostatas: eksperimentinė Europos profesinių ligų statistika](#) ir [Eurostatas: profesinių ligų statistika](#)

⁷ Nuo 11,1 proc. 2005 m. iki 18,4 proc. 2021 m.

techniniai pokyčiai buvo būtini ir svarbūs. Statistiniai duomenys taip pat liudija, kad dirba daugiau **tarptautinės darbo jėgos**, maždaug 12 proc. ES darbo jėgos, t. y. apie 23 mln. asmenų, sudaro įvairios mobiliųjų darbuotojų, dirbančių už ES ribų ir ES viduje, darbuotojų grupės. Dauguma profesijų pakito, šių profesijų darbuotojams reikalingi **aukštesnio lygio įgūdžiai ir išsilavinimas**, o profesijų, kurių darbuotojams reikalingas aukštasis išsilavinimas, dalis 2005–2020 m. išaugo nuo 24,9 proc. iki 36,4 proc.

Didesnes pasaulines pastangas gerinti darbuotojų saugą ir sveikatą remia tokios tarptautinės organizacijos, kaip Tarptautinė darbo organizacija, Pasaulio sveikatos organizacija, Tarptautinė socialinės apsaugos asociacija, Jungtinės Tautos, Tarptautinė profesinės sveikatos komisija ir Tarptautinė darbo inspekcijų asociacija. Jos rengia ne tik bendrus tikslus ir bendras stebėjimo priemones, bet ir veiksmus, kuriais siekiama praktiškai pagerinti padėtį pasauliniu mastu. Dėl etinių sumetimų tarptautinėse tiekimo grandinėse įmonės ir NVO savanoriškai patvirtino patobulintas sistemas.

Profesijų, kurių darbuotojams reikalingas aukštasis išsilavinimas, dalis 2005–2020 m. padidėjo nuo 24,9 proc. iki 36,4 proc.

Sąstingio sritys

Yra sričių, kuriose, kaip galima spręsti iš duomenų, pažangos trūksta. **Tradiciniai DSS rizikos veiksniai**, tokie kaip nelaimingi atsitikimai, triukšmas, vibracija, dulkės, cheminiai ir biologiniai veiksniai ir ekstremali temperatūra, ir toliau kelia didelę grėsmę – nuo 2005 m. jų veikiamų darbuotojų dalis nepakito⁸.

Taip pat nepasiekta pažangos **įgyvendinant ir vykdant susijusius teisės aktus**, o ES valstybių narių DSS infrastruktūros pajėgumai nacionaliniu lygmeniu skiriasi. 2010–2020 m. darbo inspekcijų atstovai aplankė vidutiniškai apie 22 mln. ES įmonių per metus, šis skaičius pastaraisiais metais nuolat mažėjo⁹. Užtikrinti atitiktį DSS teisei sistemai ir ją statistiškai stebėti vis sunkiau, nes didėja **nestandartinio darbo** rūšių dalis (darbas ne visą darbo dieną, laikinas, sezoninis darbas, savarankiškas darbas, darbas namuose, nuotolinis darbas). Pagrindinis šių daugelio užimtumo rūšių bruožas yra **ne tokie aiškūs darbdavio ir darbuotojo santykiai**¹⁰. Kai kuriais atvejais darbas **darbdavio patalpose neatliekamas**, o nestandartinėse darbo vietose dažnai nėra elementarių DSS sąlygų ir tinkamos pagalbos ar skaitmeninių priemonių.

Iš duomenų taip pat matyti, kad daugeliui įmonių, ypač labai mažoms ir mažosioms įmonėms (LMMI), ir savarankiškai dirbantiems asmenims dažnai **yra sunku laikytis sudėtingesnių rizikos prevencijos užduočių** (pvz., susijusių su psichosocialine, chemine, biologine, optine, elektromagnetine rizika) dėl išteklių, ekspertinių žinių ir informuotumo stokos¹¹. Kai kurios ES valstybės narės nustatė aiškius tikslus, kaip pasiekti LMMI, ir savarankiškai dirbančius asmenis, kurie vykdančiosioms institucijoms dažnai kelia didelių iššūkių priežiūros atžvilgiu.

Darbo jėgos pokyčių taip pat pastebima sektorių ir profesijų lygmeniu. Padidėjo **administravimo** (tarnautojų, specialistų, vadovų ir t. t.), **taip pat į klientus orientuotų ir su komunikacija susijusių profesijų darbo dalis**¹². Dėl šių pokyčių rizika pakito į **psichosocialinius ir emocinius iššūkius**, dažnai lydimus **mažesnio fizinio aktyvumo**. Trys pagrindiniai tam tikrų sektorių aspektai – „sunkūs klientai“, „prastas bendravimas“ ir

⁸ Priklausomai nuo profesijos ir sektoriaus, tokią riziką patiria 15–30 proc. darbuotojų (EDST). [EU-OSHA, ESENER duomenų vizualizacija](#), 2014 ir 2019 m. duomenų palyginimai.

⁹ ETUC. (2021 m. balandžio 28 d.). *Dėl labai sumažėjusio darbo inspekcijų patikrinimų skaičiaus didėja COVID rizika*. Skelbiama adresu: <https://www.etuc.org/en/pressrelease/huge-fall-labour-inspections-raises-covid-risk>

¹⁰ 2019 m. maždaug 77 proc. asmenų dirbo darbdavio patalpose, 5 proc. – namuose, 9 proc. – klientų patalpose, 8 proc. – nestacionariose darbo vietose. 2020 m. prasidėjus COVID-19 pandemijai, darbo namuose dalis išaugo daugiau nei dvigubai; 27 ES valstybėse narėse ji padidėjo nuo 5,4 proc. 2019 m. iki 13,4 proc. 2021 m. [Eurostatas: namuose dirbančių darbuotojų procentinė dalis, palyginti su visu užimtumu, pagal lytį, amžių ir užimtumo statusą \(proc.\)](#)

¹¹ EU-OSHA – Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra, *Trečioji Europos įmonių apklausa apie naują ir kylančią riziką (ESENER 2019). Apžvalgos ataskaita „Kaip Europos darbo vietose valdoma darbuotojų sauga ir sveikata“*, 2022 m. (5 skyrius „Darbuotojų saugos ir sveikatos valdymo veiksniai ir kliūtys“, p. 64–81). Skelbiama adresu: <https://osha.europa.eu/en/publications/esener-2019-overview-report-how-european-workplaces-manage-safety-and-health>

¹² Būtent sektoriai „Švietimas, žmonių sveikatos priežiūra ir socialinis darbas“ ir „Prekyba, transportas, maitinimo, apgyvendinimo ir poilsio organizavimo veikla“.

„ilgos darbo valandos“ – kelia didelę psichosocialinę naštą¹³. Kartu su ilga sėdėjimo trukme šie iššūkiai palaipsniui, bet reikšmingai perorientavo dėmesį nuo rizikos saugai prie rizikos sveikatai.

Dėl didėjančios „nestandartinių“ darbo rūšių dalies darbdavių ir darbuotojų santykiai tampa ne tokie aiškūs ir kyla DSS taisyklių stebėsenos ir įgyvendinimo sunkumų.

Dominuojanti DSS problema tebėra **klasikinė ergonominė rizika** – metams bėgant padėtis reikšmingai negerėja. Nuo 40 iki 75 proc. darbuotojų, dalyvavusių Europos įmonių apklausoje apie naują ir kylančią riziką (ESENER) ir Europos darbo sąlygų tyrime (EDST), nurodė susiduriantys su šia rizika – ji yra jų profesinės veiklos dalis (pasikartojantys rankų ir (arba) plaštakų judesiai, varginančios ir skausmingos kūno padėties, didelio svorio kėlimas ir t. t.).

Nepaisant keleto mokslinių tyrimų, kurių dalyje dalyvavo ir EU-OSHA ir kurie buvo atliekami siekiant įvertinti su darbu susijusių ligų poveikį, įskaitant jų finansinę naštą, **ryšys tarp darbo ir pagrindinių ligų** suaugusiųjų populiacijoje (širdies ir kraujagyslių ligų, vėžio, raumenų ir kaulų sistemos sutrikimų, plaučių ligų, klausos praradimo) tebėra intensyvių mokslinių diskusijų objektas. **Darbai priskiriama ligų dalis** tebėra ginčytina, nors ir skirtingu mastu, atsižvelgiant į nagrinėjamus ryšius¹⁴. Nepaisant to, yra aiškus ryšys tarp **darbo sąlygų ir socialinio ir ekonominio statuso**, kaip pagrindinės mažos gyvenimo trukmės ir didelio sergamumo priežasties.

Susirūpinimą keliančios sritys ir ateities uždaviniai

Didėjanti „nestandartinių“ darbo rūšių dalis taip pat apsunkino DSS taisyklių laikymąsi tam tikruose sektoriuose ir profesijose. Keičiantis darbdavių ir darbuotojų santykiams ir abiejų šalių atsakomybei, būsimos priemonės galėtų būti sutelktos į keletą aspektų, įskaitant **naują „darbo“ arba „užimtumo“ apibrėžtį ir inovatyvias intervencines priemones siekiant užtikrinti DSS**, papildant esamą dėmesį **informavimo gerinimui ir atsakomybės už save stiprinimui**.

Būtina toliau dėti pastangas, kad moksliniuose tyrimuose ir statistikoje būtų aiškiau matomas **nedeklaruotas ar neteisėtas darbas**. Nors bendra DSS padėtis dažniausiai nežinoma, šiuo atveju darbo sąlygos paprastai laikomos prastesnėmis, palyginti su darbuotojų, dirbančių pagal įprastas darbo sutartis, sąlygomis. Alternatyvūs mokslinių tyrimų metodai, veiksmų iniciatyvos ir atnaujintas bendradarbiavimas su nacionalinėmis priežiūros institucijomis gali padėti sėkmingai įtraukti nedeklaruojamą darbą į atvejų ir tyrimų studijas.

Atitinkami sveikatos duomenys aiškiai rodo vis didėjančią **darbo užduočių, kurios lemia ar net reikalauja fizinio neaktyvumo**, dalį. Neaktyvus darbas gali būti susijęs su **nuolatinio sėdėjimu** ir (arba) didesniais **įtemptos regos ir protinio dėmesio sutelkimo** reikalavimais (pvz., vairuotojai ilgą laiką atidžiai stebi eismo sąlygas). Šio neveiklumo poveikį atspindi **smarkiai padidėjęs kai kurių plačiai paplitusių ligų ar ligų veiksmų**, pavyzdžiui, nutukimo atvejų, skaičius.

Kai kurių darbo sąlygų atžvilgiu **vis dar pastebima didelių skirtumų tarp ES valstybių narių**. Remiantis duomenimis apie tai, kaip darbuotojai patys vertina riziką, galima teigti, kad rytinėse valstybėse narėse fizinė rizika darbe yra didesnė, o darbuotojų gerovė ir su profesiniu gyvenimu susiję lūkesčiai – prastesni, palyginti su numatomais jų sveikatos pajėgumais. Po jų eina pietinės valstybės narės, o vidurio, vakarų ir šiaurinių valstybių narių rezultatai geresni. Kalbant apie **psichosocialinę riziką**, situacija yra atvirkštinė: centrinės, vakarinės ir šiaurinės valstybės narės praneša apie didžiausią naštą darbe.

¹³ EU-OSHA 2014 ir 2019 m. ESENER ataskaitų duomenimis, rizikos veiksniai, susiję su spaudimu dėl laiko trūkumo, padidėjo atitinkamai nuo 43 proc. iki 45 proc., o rizikos veiksniai, susiję su bendravimu su sudėtingais klientais, pacientais, mokiniais ar pan., padidėjo nuo 56 proc. iki 60 proc. [EU-OSHA, ESENER duomenų vizualizacija](#), 2014 ir 2019 m. palyginimai.

¹⁴ „[N]e visada lengva nustatyti, ar liga yra susijusi su darbu. Iš tiesų yra daugybė ligų, kurios gali būti vienaip ar kitaip susijusios su profesija ar darbo sąlygomis. Viena vertus, klasikinės ligos, kurios yra profesinio pobūdžio, paprastai susijusios su vienu priežastiniu veiksmu ir nustatomos palyginti lengvai. Kita vertus, yra įvairių sutrikimų, kurie nėra glaudžiai ar konkrečiai susiję su profesija ir kurių priežastys gali būti įvairios.“ TDO enciklopedija (ketvirta pastraipa): [Su darbu susijusios ligos ir profesinės ligos: TDO tarptautinis sarašas](#)

Ateityje sprendžiant naujų darbo rūšių keliamus iššūkius daugiausia dėmesio galėtų būti skiriama naujos sąvokos „darbas“ arba „užimtumas“ apibrėžties įtraukimui ir išplėstinėms valstybės intervencijoms, skirtoms užtikrinti DSS.

Dėl etinių problemų, susijusių su nesąžiningu DSS rizikos pasiskirstymu pasaulinėse tiekimo grandinėse, TDO paskelbė DSS vienu iš pagrindinių principų ir teisių darbe¹⁵. Nors svarbūs veiksmai ir iniciatyvos (susitarimai, konvencijos, vyriausybių ir verslo programos) turėjo įtakos bendrai padėčiai, jų poveikis tarptautiniu mastu vis dar nedidelis. Iš duomenų matyti, kad **ES įmonės didelę DSS riziką keliančią pramonę ir paslaugas perkelia į besivystančias šalis**, pavyzdžiui, kasybos, metalurgijos procesų ir pavojingų atliekų, cheminių medžiagų ir tekstilės apdorojimo veiklą. Reikia visapusiškesnių ir labiau koordinuotų pastangų, kad deramos, saugios ir sveikos darbo vietos ir sąlygos būtų užtikrinamos visame pasaulyje.

Daugiau naujausios informacijos ir duomenų apie darbuotojų saugą ir sveikatą Europoje rasite **DSS barometro duomenų vizualizavimo priemonėje**: <https://visualisation.osha.europa.eu/osh-barometer/>

Ši priemonė suteikia informacijos apie įvairius DSS rodiklius, pavyzdžiui, nelaimingus atsitikimus darbe, ligas ir gerovę, darbo sąlygas ir prevenciją. Joje taip pat pristatomos nacionalinės DSS institucijos ir strategijos, ekonominė ir sektorinė informacija ir vykdymo užtikrinimo pajėgumai.

Galite vizualizuoti ir palyginti šalių duomenis, generuoti grafikus ir atsisiųsti visų šalių duomenų ataskaitą. DSS barometras nuolat pildomas naujais rodikliais, duomenimis, publikacijomis ir funkcijomis.

Pagrindinis autorius: Lothar Lieck - Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra (EU-OSHA).

Bendraautorai ir bendradarbiai: Ioannis Anyfantis, Xabier Irastorza, Lorenzo Munar, Birgit Müller, Malgorzata Milczarek, William Cockburn, Andrew Smith - Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra (EU-OSHA).

Nei Europos agentūra, nei joks jai atstovaujantis asmuo negali būti laikomas atsakingu už toliau pateiktos informacijos panaudojimą.

© Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra, 2024

Leidžiama atgaminti nurodžius šaltinį.

Norint naudoti arba dauginti nuotraukas arba kitą medžiagą, kurios autorių teisės priklauso ne EU-OSHA, būtina gauti tiesioginį autorių teisių turėtojų leidimą.

¹⁵ TDO: Pagrindiniai principai ir teisės darbe [Tarptautinė darbo konferencija į pagrindinius principus ir teises darbe](#) ir [konvencijas bei rekomendacijas įtraukia saugos ir sveikatos klausimus](#)